

ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่
อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

The Wisdom of Original Silk Weaving of Keayai Community
in Muang District, Surin Province

สวัสดี แก้วแบน

Sawas Keawban

ยุภา ประยงค์ทรัพย์, กชนิภา อุดมทวี

Yubha Prayongtrap, Kachanipha Udomtawi

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Surin Rajabhat University

E-mail: sawaskaew@yahoo.com

ได้รับบทความ: 14 พฤษภาคม 2562; แก้ไขบทความ: 4 มิถุนายน 2562; ตอรับตีพิมพ์: 6 มิถุนายน 2562

Received: May 14, 2019; Revised: June 4, 2019; Accepted: June 6, 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อศึกษาความหมายของลายผ้าไหมโบราณ และ 3) เพื่อศึกษาและหาแนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) ข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ด้วยวิธีการสำรวจเบื้องต้น การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์สนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางตอบปัญหาตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผลการศึกษาพบว่า

1. ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การผลิตเส้นไหม การฟอกย้อม เอกลักษณะลวดลาย เทคนิคกรรมวิธีในการทอ เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยมีรายละเอียดดังนี้ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การผลิตเส้นไหม การฟอกย้อม เอกลักษณะลวดลาย เอกลักษณะลวดลายในการทอผ้าไหมของชุมชนแกใหญ่ การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าที่ส่งสม สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน เป็นผลผลิตที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่าง

มนุษย์กับธรรมชาติ โดยรูปแบบของการทอผ้าไหมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง ประเพณี ค่านิยมรสนิยม ตัวตน อัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ เทคนิค กรรมวิธีในการทอผ้าไหม

2. ลายผ้าไหมโบราณ ได้ผลดังนี้ ลายสระมอ เป็นภาษาเขมรพื้นเมืองซึ่งมีความหมายว่า ผลไม้ชนิดหนึ่งที่มีรสขมและฝาดใช้เป็นยา แต่ถ้าเป็นลายผ้าจะมีลักษณะเป็นตารางเล็ก ๆ นิยมใช้สีดำ เหลือบทองและสีเขียวขี้ม้า ผ้าที่ย้อมจนได้สีทองถือว่าเป็นลายสระมอที่สวยงามที่สุด อันลุนซิมหรือ จะปันซัวร์ มีความหมายว่า ทอให้ตั้งตรง เป็นภาษาเขมรบรรพบุรุษพาเรียกกันมานานแล้ว ลายผ้าจะมีลักษณะเป็นลายทางนิยมย้อมไหมเป็นเส้นพุ่ง และไหมเส้นยืนเป็นสีแดง-ขาวหรือเหลืองทอง-เขียว ผ้าผืนหนึ่งจะใช้ไหมเพียง 5 สี ทอสลักกันไปจนจบผืนลายสาคุ สาคุ แปลความหมายจากภาษาเขมรว่า ต้นสาคุที่มีรากหรือหัวกินได้จะเหนียวอร่อย ลายผ้ามีลักษณะเป็นตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยังมีตารางเล็ก ๆ อีกจำนวน 64 ตาราง

3. แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชาวบ้านมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการเพิ่มของจำนวนประชากรที่ขยายพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้พื้นที่สำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดน้อยลง และอีกส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการผลิตเพื่อธุรกิจการค้า ประกอบกับมีความเร่งรีบในการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตทันต่อความต้องการของตลาดผู้บริโภค นอกจากนี้ยังเป็นการลดความเสี่ยงในขั้นตอนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผู้ทอส่วนใหญ่จึงนิยมที่จะซื้อเส้นไหมจากท้องตลาดทั่วไปเนื่องจากมีความสะดวก รวดเร็ว เส้นไหมมีจำนวนเพียงพอที่จะผลิต การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงลดเหลือน้อยลงไป เหลือเพียงครอบครัวที่ทอเพื่อใช้สอยภายในครัวเรือน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์เท่านั้น อย่างไรก็ตามผู้ศึกษามีแนวทางการอนุรักษ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งปัจจุบันเส้นไหมที่ได้จากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอกับความต้องการทางกลุ่มจึงนิยมซื้อเส้นไหมจากท้องตลาด ทำให้เพิ่มต้นทุนในการผลิต และเสียโอกาสกับผลกำไรที่ควรจะได้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนสู่ความยั่งยืน และเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต ประชาชนจึงขอรับการสนับสนุนพื้นที่ และเงินทุนสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ การผลิตเส้นไหม

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม, ผ้าไหมลายโบราณ

Abstract

The purpose of this study is 1) to study the local wisdom of ancient silk weaving pattern style from Keayai Community, Muang District, Surin Province, 2) to study the meaning beyond each ancient pattern style, and 3) to study and find a guideline on preservation of wisdom of ancient silk weaving pattern style from Keayai Community, Muang District, Surin Province. This is a qualitative research of sources from document and field study using primary survey, interview, observation of group discussion, and operational meeting. The information collected is analyzed to find the answer set under research purpose. This research found that;

1. The wisdom of ancient silk weaving pattern style from Keayai Community, Muang District, Surin Province are comprised in areas of raising silk worm, silk thread production, dyeing, designing pattern, weaving technique, tools and equipment, processing, and marketing. The raising silk worm, silk thread production, dyeing, and designing pattern of the Keayai Community is a knowledge that was passed on for generations. It is an important by product of human relation with the nature. Most of the weaving is influenced by their ancestors which reflects tradition, preferred values, preference, identity, personality of the group and their weaving technique.

2. On ancient weaving pattern style; the patterns can be categorized into 3 main types; the men/women clothing which differentiate into different patterns of normal pattern, Saku pattern, Aun-lui-seem pattern or Ja-pan-shua, um-prom pattern, hole pattern, Sea weed pattern, La-berg clothing which is a local Yok-dok pattern, Sarai or sarong for women and men, and Kra-neao cloth. The second type is hole-pro or ho-Sabai. They are separated into two categories which are women Sabai or Sha-nook-luek. They are background cloth. The popular color for this type is white. They are used for cross shoulder clothing for both front and back. The popular weaving is to add pattern later in yok-dok style or Yok-Yao. The numbers of Takor may range from 3, 4, or 6.

3. For the preservation guideline of this local wisdom of ancient silk weaving pattern style from Keayai Community, Muang District, Surin Province. On raising silk worm, it is found that there is a decrease in silk worm raising. This is mainly

due to the growth of population and expansion of living space which in turn decrease the space for silk worm raising. Another factor is the change of purpose of production to become more commercial inclined together with a rush in production to feed the market demand. As a risk aversion from silk worm raising, many producer now purchase silk from the market as it is faster and easier and provide silk sufficiently. These led to the decline in raising silk worm to the family level that only grows some for familial usage and for the purpose of preservation itself. Nonetheless, the researcher propose a guideline on how to preserve the practice of raising silk worm whereby the silk gained is limited and does not suffice the demand of the group and thus this spurred the producer to purchase silk from the market instead. This increase production cost and reduces potential benefit. Thus, the people request for space and funding for raising silk worm from the municipality which is currently under processed.

Keywords: Local Wisdom in Silk Weaving, Ancient Silk Pattern Style

1. บทนำ

การทอผ้า เป็นกระบวนการส่งสมทางภูมิปัญญาที่เรียนรู้ถ่ายทอดต่อกันในครอบครัว จากพ่อแม่สู่ลูก ลูกชายจะได้ฝึกฝนการทำเครื่องมือทอผ้าต่าง ๆ ตามพ่อ ส่วนลูกสาวนั้นต้องเริ่มเรียนรู้จากขั้นตอนการผลิตเส้นใย ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่การทอผ้าจากแม่ ซึ่งจะเริ่มจากขั้นตอนทอง่าย ๆ ไปสู่ลวดลายที่สลับซับซ้อนขึ้นตามวัยและวุฒิภาวะ งานทอผ้าเป็นงานที่แสดงถึงสถานภาพของผู้หญิง ซึ่งจะต้องเป็นผู้ผลิตผ้าให้พอเพียงกับสมาชิกในครอบครัวและงานต่าง ๆ ในโอกาสพิเศษ ผู้หญิงจะต้องแสวงหาหนทางที่จะเรียนรู้ พัฒนาการทอผ้าให้มีคุณภาพและสวยงาม โดยการฝึกฝน การสังเกตและจดจำมาทดลอง หรือแม้กระทั่งการขอยืมตัวอย่างผ้าต้นแบบลวดลายมาทอ งานทอผ้า ถือเป็นงานที่มีความซับซ้อน ละเอียดอ่อน และต้องใช้ความพยายามสูงในการสร้างสรรค์งาน จะเห็นได้จากลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดจากการมัดย้อมก่อนนำไปทอ หรือเทคนิควิธีการสอดเสริมเส้นด้าย พิเศษเข้าไปขณะการทอ เพื่อให้เกิดลวดลายจากแรงบันดาลใจทางด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ วัตถุ หรือรูปสัญลักษณ์ทางความเชื่อของท้องถิ่นหรือจากจินตนาการของผู้ทอ รวมไปถึงการประดิษฐ์ อุปกรณ์ในการทอผ้า เหล่านี้เป็นที่มาขององค์ความรู้ที่เหมาะสมในการผลิตผ้าไหม เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมและเมื่อมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง อาจมีการพัฒนา

และปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา จึงนับได้ว่าการทอผ้าไหมเป็นผลิตผลทางภูมิปัญญา และเป็นสิ่งที่สะท้อนความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชุมชน การทอผ้าไหมพื้นบ้านของเมืองไทยในปัจจุบันมีการทอกระจายอยู่ตามชุมชนในท้องถิ่นทั่วทุกภูมิภาค ทั้งผ้าไหมพื้นเป็นสีเรียบและผ้าไหมที่ทอด้วยกรรมวิธีที่ประณีตขึ้น โดยต้องอาศัยความสามารถและความชำนาญเป็นพิเศษในการทอ เช่น การทอผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ และผ้าจก เป็นต้น รูปแบบของผ้าไหมพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมของผู้บริโภคเพื่อให้จำหน่ายได้

ขณะที่ผู้บริโภคที่นิยมผ้าไหมพื้นบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจในคุณค่าของผ้าไหมพื้นบ้านมีน้อยลง ทำให้ปริมาณการซื้อน้อยลง ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมสลายของผ้าไหมพื้นบ้านในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีปัญหาและอุปสรรคในการทอผ้าไหมพื้นบ้านอีกหลายประการ เช่น กรรมวิธีการทอที่ต้องอาศัยความประณีตและซับซ้อน ทำให้ทอผ้าได้ช้า เมื่อจำหน่ายได้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ทำให้ช่างทอผ้ารุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ผลตอบแทนมากกว่า การทอผ้าไหมพื้นบ้านจึงขาดการสืบทอดเป็นปัญหาสำคัญของการเสื่อมสูญของผ้าไหมพื้นบ้านของไทย ในอนาคตต้องมีการแก้ไขให้การสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจังยิ่งกว่าเดิม จึงจะทำให้ผ้าไหมพื้นบ้านของไทยดำรงอยู่ต่อไป ผ้าไหม ซึ่งถือว่าเป็นผ้าของอีสานที่เป็นที่รู้จักกันดีมาแต่โบราณ รัฐบาลเคยให้ความสนใจการเลี้ยงไหมในภาคอีสานมาตั้งแต่ พ.ศ. 2446 โดยขยายกิจการส่งเสริมการเลี้ยงไหมพันธุ์ดีที่ซื้อมาจากญี่ปุ่นแทนไหมพื้นเมือง แต่การส่งเสริมนั้นได้ล้มเลิกไปใน พ.ศ. 2451 เพราะเกิดโรคระบาดกับตัวไหมขึ้นทั่วไป แม้รัฐบาลในอดีตจะมีได้ให้ความสนใจ การทอผ้าในภาคอีสานมาหลายยุคหลายสมัย แต่ชาวบ้านในภาคอีสานก็ยังทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนสืบทอดกันเรื่อยมา บางครอบครัวที่ทอผ้าได้มากเหลือใช้ก็จะนำไปจำหน่ายเป็นรายได้พิเศษให้ครอบครัว นอกจากรายได้หลักที่ได้รับจากการทำไร่ทำนา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ และคณะ, 2530: 159)

บ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการทอผ้าสืบทอดกันมาเทคนิควิธีการทอผ้า จำเป็นจะต้องมีกระบวนการในการศึกษาและฝึกหัด ต้องใช้เวลาอันพอสมควรที่จะพัฒนาฝีมือการทอผ้าให้ดีสวยงาม และต้องผสมผสานกับการออกแบบที่ทันสมัย จึงจะทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น มีเอกลักษณ์ อีกทั้ง ปัจจุบันรัฐบาลได้มีโครงการจัดทำมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อรองรับการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับพื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ได้รับการรับรอง และแสดงเครื่องหมายรับรอง เพื่อส่งเสริมด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์ ให้เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย และสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เน้นให้มีการพัฒนาแบบยั่งยืนและการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ

ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณเพื่อให้รุ่นลูกหลานสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาความหมายของลายผ้าไหมโบราณ
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 วิธีการศึกษา

การศึกษภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร (Document) ข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ด้วยวิธีการสำรวจเบื้องต้น การสัมภาษณ์ การสังเกตการสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทาง ตอบปัญหาตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธี
 - 1.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้วิจัยทำการ สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามแนวทางแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย
 - 1.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ผู้วิจัยทำ การสัมภาษณ์ด้วยคำถามปลายเปิด เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลาย โบราณและนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผ้าไหมลายโบราณ
2. การสังเกต (Observation) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบในการสังเกต 2 รูปแบบ ดังนี้
 - 2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมี ส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึก โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือก วัตถุดิบ การย้อมสี การทอผ้า และการทอผ้า

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไปของกิจกรรมในหมู่บ้านหรือกลุ่มทอผ้าไหม

ผู้วิจัยกำหนดการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกต สัมภาษณ์ และสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ในการศึกษา โดยสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกข้อมูล โดยผู้วิจัยจะดำเนินการจัดกระทำข้อมูล ตามแนวความคิดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นความรู้เบื้องต้นก่อนลงทำงานภาคสนามสร้างสัมพันธ์กับกลุ่มที่วิจัย

2. นำเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง ลงพื้นที่ภาคสนามตามที่กำหนดไว้

3. ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยกำหนดแผนการดำเนินงานตามลำดับ คือ

3.1 สร้างความคุ้นเคย ความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อการหาข้อมูลให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

3.2 กำหนดวันเวลา

3.3 ผู้วิจัยจะดำเนินการสังเกต และสัมภาษณ์การดำเนินงานของกลุ่มในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญาและความหมายของลายผ้าไหมและแนวทางการอนุรักษ์

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านแกใหญ่ ที่ได้สนทนตามกรอบแนวคิดในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายโบราณและนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผ้าไหมลายโบราณ

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือวิจัยโดยการทบทวนเอกสารจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาทำการตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายโบราณและนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผ้าไหมลายโบราณโดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview)

2. แบบสังเกต (Observation) โดยเริ่มการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสังเกตกระบวนการทอผ้าไหม ตั้งแต่การคัดเลือกเส้นใยไหม การฟอก การย้อม การทาลวดลาย การทอผ้า เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง

จังหวัดสุรินทร์ มีทั้งแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้าน โดยตั้งกรอบแนวคิดและรูปแบบการสนทนา เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายโบราณและนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผ้าไหมลายโบราณ ได้แก่ การคัดเลือกวัตถุดิบ การพัฒนากระบวนการผลิต การฟอก การย้อมสี การทำลวดลาย การทอผ้า ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการทอผ้าไหม จากกลุ่มผู้ปฏิบัติให้ได้ข้อมูลกระบวนการทอผ้าไหม

4. กล้องถ่ายรูป

5. สมุดจดบันทึก

4. สรุปผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การผลิตเส้นไหม การฟอกย้อม เอกลักษณะลวดลาย เทคนิคกรรมวิธีในการทอ เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวในอดีตจะปลูกไว้ก่อนหรือพร้อม ๆ กับการเลี้ยงไหม นิยมปลูกไว้ในพื้นที่ที่ว่างของตัวเอง เช่น ตามสวนตามไร่ หรือบริเวณข้างบนของตนเอง โดยจะแบ่งเนื้อที่สำหรับการปลูกไว้พอกับจำนวนไหมที่เลี้ยง

1.2 การผลิตเส้นไหม การผลิตเส้นไหมเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่ทำต่อเนื่องจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในอดีตการสาวไหมจะต้องใช้ทักษะ ความชำนาญการ และประสบการณ์อย่างไรก็ดีขั้นตอนในการผลิตเส้นไหมจำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 เตาสำหรับก่อไฟ หรือจะเป็นการก่อไฟสำหรับตั้งหม้อน้ำ

1.2.2 หม้อสำหรับต้มรังไหม ชาวบ้านนิยมใช้หม้อดิน หรือหม้อที่ใช้หนังข้าวเหนียว เพราะมีขอบปากบานออกตรงกับพวงสาวไหมได้พอเหมาะ

1.2.3 พวงสาว จะมีลักษณะเป็นรอกที่ใช้ดึงเส้นไหมออกจากหม้อโดยจะมีไม้ไค้ ๑ อยู่ตรงกลางจะมีรอกแขวนไว้

1.2.4 ไม้แง่ม จะมีความยาวพอประมาณ ปลายด้านหนึ่งจะเป็นง่ามไว้สำหรับเขี่ยรังไหมในหม้อต้มให้เส้นไหมที่สาวยาวต่อกันตามต้องการ โดยที่เส้นไหมจะผ่านขึ้นมายังรอก

1.2.5 ตะกร้า สำหรับใส่เส้นไหมที่สาวได้

1.3 การฟอกย้อม การฟอกย้อมไหม เป็นอีกกระบวนการและขั้นตอนหนึ่ง ที่ต้องทำต่อเนื่องจากขั้นตอนการสาวไหม โดยการนำเส้นไหมที่ได้จากใยไหมซึ่งจะมีทั้งสีเหลืองอ่อน และสีเหลืองเข้มไม่สม่ำเสมอ จึงต้องนำเส้นไหมไปฟอก เพื่อให้ได้เส้นไหมมีสีขาวก่อนนำไปย้อมสีโดยจะเริ่ม

จากการนำเส้นไหมแช่ลงในน้ำให้เปียกชุ่ม ขณะเดียวกันก็เตรียมหมอนน้ำต่าง โดยให้น้ำน้ำเทลงในหมอนที่เตรียมเอาไว้ประมาณครึ่งหมอน หรือให้พอเหมาะกับประมาณเส้นไหม นำหมอนน้ำขึ้นตั้งไฟใส่น้ำต่าง 2-3 ซอนโต้ะต่อน้ำครึ่งหมอนในการฟอกไหมหนึ่งใจ หรือผู้ที่มีความชำนาญก็จะสามารถคาดคะเนปริมาณน้ำต่าง จากนั้นนำใจไหมที่แช่น้ำอยู่ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมดแล้วนำลงต้มแช่ในน้ำต่าง โดยแช่ไว้ประมาณ 5-10 นาที น้ำต่างจะช่วยละลายสีไหมที่ติดตามเส้นไหมที่เป็นปมปมให้หายไป จากนั้นนำเส้นไหมไปแช่ในน้ำเย็นแล้วล้างให้สะอาด บิดให้แห้ง ก่อนนำไปตากต้องตั้งใจไหมให้ตั้ง โดยการใช้มือแยกใจไหมไม่ให้ยุ่ง แล้วกระตุกมือทั้งสองข้างออกจากกัน เพื่อให้เส้นไหมตึง หมุนกลับวงใจไหมซึ่งระหว่างมือ หมุนไปรอบ ๆ เพื่อไม่ให้เส้นไหมยับหรือพันกัน จากนั้นนำไปตากให้แห้ง ซึ่งต้องให้เส้นไหมแห้งสนิท ถ้าหากเส้นไหมไม่แห้งสนิทจะทำให้เส้นไหมสีไม่เรียบและเส้นไหมมีกลิ่นเกิดขึ้นได้ โดยกระบวนการในการฟอกเส้นไหมจะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่งหมอน ในอดีตจะใช้หมอนดิน ที่มีขนาดที่เหมาะสมกับปริมาณของเส้นไหมส่วนที่สอง เตาไฟ ในอดีตเป็นเตาดินที่ขุดลึกลงไปในดิน โดยประมาณโดยใช้ฟันก่อไฟ ส่วนที่สามน้ำต่าง ในอดีตใช้ต่างที่เป็นธรรมชาติ ส่วนที่สี่หวาย ใช้เป็นห่วงสำหรับใส่ไหม เพื่อไม่ให้เส้นไหมพันกัน และจะต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญ พร้อมทั้งประสบการณ์ เพื่อให้ได้สีเส้นไหมมีความทนต่อทุกสภาพ สีเรียบสม่ำเสมอ การผสมสีและย้อมสีให้ได้สีตามที่ต้องการ ซึ่งในอดีตนั้นชาวบ้านจะนำเอาพืชพันธุ์ไม้จากธรรมชาติมาใช้ในการย้อมสี

1.4 เอกลักษณ์ลวดลาย เอกลักษณ์ลวดลายในการทอผ้าไหมของชุมชนแกใหญ่ การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าที่ส่งสม สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นเวลานาน เป็นผลผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยรูปแบบของการทอผ้าไหมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง ประเพณี ค่านิยมรสนิยม ตัวตน อัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ เปลี่ยนผ่านสู่การยอมรับทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละยุค จากนั้นได้มีการปรับปรุงพัฒนารูปแบบการทอผ้าไหมจากลวดลายที่ที่เรียบง่ายสู่รูปแบบที่ซับซ้อนวิจิตร บรรจงประณีต งดงามตามลำดับ ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นผลจากการเรียนรู้ถ่ายทอด สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และมีการพัฒนาจนงดงามขึ้นชื่อเสียงลือดังปรากฏ อย่างไรก็ตามจากการศึกษา ยังพบว่าในด้านเอกลักษณ์ลวดลายผ้าไหมของชุมชนแกใหญ่นั้นยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท กล่าวคือ ประเภทที่หนึ่ง ผ้ามัดหมี่โฮล หรือจอบโฮล ซึ่งถือว่าเป็นแม่ลายหลักของผ้ามัดหมี่ของชุมชนดังกล่าว มีลักษณะพิเศษ คือในการมัดย้อมแบบเดียวกัน แต่ทอออกมาได้หลายแบบ ผ้าโฮลยังแบ่งออกเป็น 4 ชนิดตามลักษณะการทอ คือ โฮลเปราะห์ โฮลเสรีโฮลเกียรติ และโฮลปะนะ ประเภทที่สอง ผ้ามัดหมี่ลวดลายต่าง ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “จอบชิน” ซึ่งมีหลายลาย ได้แก่ มัดหมี่ลายธรรมดา เช่น ลายหมี่โคม ลายหมี่คั่น ลายหมี่ข้อ มัดหมี่ลายนก ลายก้านแย่ง มัดหมี่ลายรูปสัตว์ ต้นไม้ ลายผสม มัดหมี่ลาย

โบราณ และมัดหมี่ลายประยุกต์ต่าง ๆ ประเภทที่ 3 ผ้ามัดหมี่อัมปรม หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จงกรา” เป็นผ้าลายโบราณซึ่งเป็นการมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน มีการนำเทคนิคการทอแบบยกดอกมาใช้ในการทอผ้ามัดหมี่ เพื่อทำให้ผ้าไหมมีความสวยงามมากขึ้น เนื่องจากมีผิวสัมผัสที่แปลกออกไป จึงทำให้ผ้าไหมมัดหมี่ยกดอกมีราคาแพงกว่าผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอลายขั้ดธรรมดา และลายสอง นับเป็นการใช้เทคนิคกรรมวิธีในการทอที่ทำให้ผ้าไหมมัดหมี่มีราคาสูงขึ้น และเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค นอกจากนี้การทำให้ผ้าไหมมัดหมี่มีคุณภาพ มีได้อยู่ที่เทคนิคการทอเพียงอย่างเดียว ปัจจัยที่ทำให้ผ้าไหมมัดหมี่มีคุณค่าขึ้นอยู่กับคุณภาพของเส้นไหม ลักษณะของลวดลาย ตลอดจนเทคนิคกรรมวิธีการย้อมสีที่ได้มาตรฐานผ้าทอลายโครงสร้าง และลายผ้าโบราณ เช่น ผ้าโฮล ผ้าอัมปรมและผ้ามัดหมี่ลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายผีเสื้อ 3 ตะกั่ว

1.5 เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหม จากการศึกษาพบว่า เทคนิคกรรมวิธีการทอผ้าไหม ประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง การสืบเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนมันด้ายยืน และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกั่วแต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดมันด้ายเข้ากับแกนมันด้ายอีกด้านหนึ่ง ปรับความตึงหย่อนให้พอเหมาะ กรอด้วยเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง ส่วนที่สองการกระทบพันหวี (พิ่ม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบ พันหวี เพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกันได้นั่นคือผ้าที่แน่นหนา ส่วนที่สาม การเก็บหรือมันด้าย เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะมันด้ายเก็บในแกนมันด้าย โดยผ่านแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ ส่วนที่สี่การทอผ้าพื้น เป็นการนำหลักการทอผ้าเบื้องต้น ที่นำเอาด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่งมาขัดกัน เพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยด้ายเส้นพุ่ง และเส้นยืนอาจเป็นด้ายสีเดียวกัน หรือต่างสีกัน หรือนำเอาเส้นด้ายที่เป็นดินเงินหรือดินทองมาทอควบด้วย เพื่อให้ผ้า มีความมันระยับ สวยงามยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการทอผ้าไหมของชุมชนแกใหญ่ดังกล่าวยังมีเทคนิคพิเศษที่ใช้ในการทอผ้าไหม ซึ่งประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง การขีดขีด หมายถึง กรรมวิธีในการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ขึ้นมา โดยวิธีการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษในระหว่างการทอ เพื่อให้เกิดลวดลายที่โดดเด่นกว่าสีพื้น วิธีการทำคือ ใช้ไม้เขี่ยหรือสีกัด เพื่อซ่อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่ง ไปตามแนวที่ถูกจัดซ่อนจนกระทั่งการสอดเส้นด้ายพุ่งนี้เองที่ทำให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ ตามที่ต้องการส่วนที่สอง การจก การจกเป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลง วิธีการคือ ใช้ขนเม่น ไม้ หรือนิ้ว สอดเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปซึ่งจะทำให้เกิดเป็นลวดลายเป็นช่วง ๆ สามารถทำสลับสีลวดลายได้หลากหลาย ซึ่งจะแตกต่างจากการขีดตรงที่ ขีดเป็นการใช้เส้นด้ายพุ่งพิเศษเพียงสีเดียว การทอผ้าวิธีจกใช้เวลานานมากมักทำเป็นผืนผ้าหน้าแคบใช้ต่อกับตัวชิ้น เรียกว่า “ ซิ่นตีนจก ” ส่วนที่สาม การทอมัดหมี่ ผ้ามัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและการย้อม เริ่มจากนำเส้นด้ายหรือไหมมา ย้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้ เมื่อนำไปย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสี เพียงซึมเข้ามาบางส่วน

โดยย้อมเรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้มจนครบ ตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึงนำด้ายกรอเข้าหลอดตามลำดับ แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้า ที่มีลักษณะคลาดเคลื่อน เหลื่อมล้ำ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี่การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อม และทอเป็นอย่างมาก ผ้ามัดหมี่มีอยู่หลายชนิด ได้แก่ มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่ง และเส้นยืน และส่วนที่สี่ การทอผ้ายกเป็นกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลาย โดยการยกตะกอแยกด้ายเส้นยืน และในบางครั้งการยกดอกจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไปในผืนผ้า ลวดลายที่ทอจะเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งได้แก่ ลายปราสาท ลายธรรมาสัน ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิต

1.6 เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต จากการศึกษาพบว่า เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตหรือทอผ้าไหมยังเป็นแบบพื้นถิ่นดั้งเดิม โดยเครื่องมือส่วนใหญ่ใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตจากธรรมชาติในท้องถิ่น และสามารถผลิตขึ้นเองได้ในชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งประกอบไปด้วย กี่หรือหูก ไม้ไขว้ เป็น อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเส้นด้ายให้เป็นระเบียบ ไม้ค้ำ ไม้ที่ใช้สอดด้ายยืนไว้ ไม้หาบหูก ไม้ดาบหรือหลาบ ไม้แป้นกี่ เชือกเขา ใช้ดึงเข้ากับไม้หาบหูกให้ตึงเขา หรือตะกอ กระสวย ฟันหวี หรือฟืม แกนม้วนผ้า

2. ความหมายของผ้าไหมโบราณ ลายผ้าไหมโบราณแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

2.1 ประเภทผ้านุ่งหญิงและชาย แบ่งออกเป็นชนิดต่าง ๆ ดังนี้ ผ้านุ่งลาย ผ้านุ่งลายสาคุ ผ้านุ่งลายอันลุ่มซิมมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า จะปันซัวร์ ผ้านุ่งลายอัมปรม ผ้านุ่งลายโฮล ผ้านุ่งลายสาหร่าย ผ้านุ่งละเบิกเป็นผ้านุ่งพื้นเมืองประเภทยกดอก ผ้าสะร้อยหรือโสร่งหญิง โสร่งชาย ผ้ากระเนียว ผ้าโฮลเปราะฮหรือผ้าโฮร์

2.2 สไบผู้หญิงแบ่งเป็น 2 ชนิดคือ สไบผู้หญิง หรือเรียก ชะนูดล็ค มีลักษณะเป็นผ้าพื้น นโยมสีขาวใช้หมี่เป็นสไบทั้งชายหน้าหลัง การทอจะนิยมทอยกดอกหรือ ยกเขา ตะกอจะเป็น 3 ตะกอ 4 ตะกอ 6 ตะกอก็ได้ลักษณะคล้ายผ้าเหียบของกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวหรือคล้ายผ้าแก่น ของกลุ่มวัฒนธรรมส่วยและผ้าขาวม้า มีลักษณะเป็นลายทางยาวและมีเชิงเรียกเถื่อเจียวต่อมามีการทอเป็นยกชิดลวดลายรูปช้างใช้สำหรับผู้ชายคาดเอวและพาดไหล่

2.3 ประเภทผ้าเชิงนุ่ง เชิงผ้านุ่งของชาวเขมรจะเป็นผ้ามัดหมี่ซึ่งทอบนฟืมเล็ก ๆ เรียกว่า ปะปอร์ การทอปะปอร์สมัยก่อนจะมัดหมี่เป็นลายคล้ายลิ้มหรือตีนควาย ไว้ต่อเชิงผ้านุ่ง

2.4 ลักษณะเด่นของผ้าไหมลายโบราณและความหมายของลายผ้าไหม ผ้าไหมของชุมชนบ้านแกใหญ่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและยังคงรักษารูปแบบการทอ ลวดลายสีสันทที่แปลกตา ความประณีตและเทคนิคการทอแบบโบราณไว้ได้ถึงทุกวันนี้แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

ตามกระแสและความต้องการของตลาดที่กำหนดให้ผลิตสินค้ามาตรฐานเหมือน ๆ กันยังคงผลิตสินค้าผ้าไหมที่มีเฉพาะตัวซึ่งบรรพบุรุษได้สืบทอดหลักการและกรรมวิธีการผลิต เช่น การเลี้ยงไหม การมัดหมี่ การย้อมสี และการทอ ทั้งมีการคิดค้นพัฒนากรรมวิธี การผลิต เพื่อให้ได้ผ้าไหมที่มีคุณภาพ กลุ่มชุมชนบ้านแกใหญ่มีลักษณะการทอแตกต่างกันทั้งในด้านเทคนิคการทอ ลวดลาย การให้สี การย้อมสี และวัตถุดิบที่ใช้ ลักษณะผ้าทอที่แตกต่างและมีเอกลักษณ์

3. แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า

3.1 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชุมชนบ้านแกใหญ่ พบว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชาวบ้านมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการเพิ่มของจำนวนประชากรที่ขยายพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้พื้นที่สำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดน้อยลง และอีกส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการผลิตเพื่อธุรกิจการค้า ประกอบกับมีความเร่งรีบในการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตทันต่อความต้องการของตลาดผู้บริโภค นอกจากนี้ยังเป็นการลดความเสี่ยงในขั้นตอนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผู้ทอส่วนใหญ่จึงนิยมที่จะซื้อเส้นไหมจากท้องตลาดทั่วไป เนื่องจากมีความสะดวก รวดเร็ว เส้นไหมมีจำนวนเพียงพอที่จะผลิต การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงลดเหลือน้อยลงไป เหลือเพียงครอบครัวที่ทอเพื่อใช้สอยภายในครัวเรือน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์เท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ผู้ศึกษามีแนวทางการอนุรักษ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งปัจจุบันเส้นไหมที่ได้จากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอกับความต้องการ ทางกลุ่มจึงนิยมซื้อเส้นไหมจากท้องตลาด ทำให้เพิ่มต้นทุนในการผลิต และเสียโอกาสกับผลกำไรที่ควรจะได้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนสู่ความยั่งยืน และเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต ประชาชนจึงขอรับการสนับสนุนพื้นที่ และเงินทุนสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ

3.2 การผลิตเส้นไหม การผลิตเส้นไหมพบว่า ปัจจุบันจุดมุ่งหมายในการผลิตได้เปลี่ยนไปจากอดีตเป็นการผลิตเพื่อธุรกิจการค้า ประกอบกับความเร่งรีบในการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ กระบวนการในการผลิตเส้นไหมของชาวบ้านจึงได้จากการเลี้ยงไหมภายในชุมชน และเส้นไหมที่ได้มาจากการซื้อตามท้องตลาดทั่วไป กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่ง เส้นไหมที่ได้จากการผลิตเส้นไหมแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน ส่วนที่สอง เส้นไหมที่ได้จากการซื้อตามท้องตลาดทั่วไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มในการผลิตเส้นไหมที่ได้จากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการ กลุ่มจึงนิยมซื้อเส้นไหมตามท้องตลาด ทำให้กลุ่มเพิ่มต้นทุนในการผลิต เสียโอกาสกับผลกำไรที่ควรจะได้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทางกลุ่มได้

ขอรับการสนับสนุนพื้นที่ พร้อมทั้งเงินทุนสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยง กับองค์การบริหารส่วนตำบล แก่ใหญ่ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ

3.3 การฟอกย้อมเส้นไหม การอนุรักษ์การฟอกย้อมพบว่า การฟอกย้อมสีจากพืช พันธุ์ไม้จากธรรมชาติแบบดั้งเดิมมีผู้ทำน้อยลง เนื่องจากการย้อมสีจากธรรมชาติ มีความยุ่งยาก สลับซับซ้อน พืชพันธุ์ไม้ที่ทำให้เกิดสีมีจำนวนน้อยลง กอปรกับผู้อย้อมจะต้องมีประสบการณ์ ความชำนาญ ตลอดจนเทคนิคกรรมวิธีในการฟอกย้อมที่มีความยุ่งยาก และความเร่งรีบในการผลิต ทำให้ชาวบ้าน นิยมนำเอาสีเคมีหรือสีวิทยาศาสตร์ มาใช้ในการฟอกย้อมสีเส้นไหม เพราะมีกรรมวิธีในการย้อมที่ไม่ สลับซับซ้อน มีความสะดวก รวดเร็ว ในส่วนของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวยังเป็นแบบ ดั้งเดิม

3.4 เอกลักษณะลวดลาย เอกลักษณะลวดลายพบว่า ปัจจุบันการทอผ้าไหมของ ชาวบ้านจะมีทั้งการอนุรักษ์เอกลักษณ์ลวดลายแบบดั้งเดิมที่สืบทอดจากบรรพชน และในส่วนของ การพัฒนาขึ้นมาใหม่ มีการผสมผสานระหว่างลวดลายแบบดั้งเดิมกับลวดลายที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ ลวดลายที่ปรากฏออกมาเรียกว่า “ลายรวม”

3.5 เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหม เทคนิคกรรมวิธีในการทอ พบว่า ชาวบ้านยัง ทอมือแบบดั้งเดิม โดยวิธีการเตรียมเส้นก่อนทอ การมัดหมี่ และมีการนำเทคนิคกรรมวิธีพิเศษเข้ามา เพิ่ม เช่น เทคนิคการทอผ้าขิด การทอผ้ายกและการจก

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมในด้านต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ การปลูก หม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกไหม การย้อมสีไหม การทำลวดลาย และการทอผ้า เพื่อไม่ให้ องค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าไหมสูญหายไปจากชุมชน โดยหน่วยงานของรัฐบาลเข้าไปมีบทบาทให้ การสนับสนุน การจัดการศึกษาดูงานจากแหล่งอื่น ๆ หรือการให้เยาวชนเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมสืบ สานภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหม

2. ควรมีการพัฒนากระบวนการผลิตผ้าไหมชุมชนแก่ใหญ่ให้ได้มาตรฐาน โดยยึด หลักเกณฑ์มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนของกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นฐานการพัฒนาผลิตภัณฑ์และมี การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้ก้าวไปสู่เกณฑ์มาตรฐานอื่น ๆ เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์พื้นบ้านให้ ได้รับการรับรอง เพื่อส่งเสริมด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์ ให้เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายและสร้าง ความมั่นใจให้กับผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารวบรวมชนิดและประเภทของผ้าไหม เพื่อเป็นการศึกษาเชิงวัฒนธรรมที่นำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญา หรือนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อไป
2. ในการศึกษากครั้งนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหม เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างต่อเนื่องในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณหรือเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างพื้นที่อื่น ๆ ทำการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาอื่น เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ หรือทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้บริโภค นักท่องเที่ยว เพื่อศึกษาถึงความต้องการหรือความนิยมผ้าไหม

เอกสารอ้างอิง

- เกษม จันทรแก้ว. (2540). **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). **ภูมิปัญญาอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท
- ณัฐภัทร จันทวิช. (2530). **ผ้ากับขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมในสมัยอยุธยาผ้าไหมพัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ทรงคุณ จันทจร. (2549). **การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทัศนีย์ บัวระภา. (2541). **ลวดลายผ้าของชนไท-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีรพงษ์ วสันตติภ. (2546). “รูปแบบการพัฒนาตลาดผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหมจังหวัดบุรีรัมย์สู่ระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.
- นภาพร หะวานนท์ และพิศมัย รัตนโรจน์สกุล. (2548). **องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. (2540). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: พี.เอ.อี.พี.
- บัญชา อุดโพธิ์. (2551). “พัฒนาการผ้าทอตีนจกสาย หนี่น้ำท่วม: กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าตีนจกวัดบ้านไร่อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ประไพศรี สร้อยคำ. (2550). “ผ้าไหม: คติความเชื่อเกี่ยวกับการทอและการใช้ผ้าไหม”. **ปริญญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- พัฒนา กิติอาษา. (2532). **ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา**. เอกสารประกอบนิทรรศการผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2543). **ผ้าทอพื้นเมือง-การสำรวจผ้าผู้ผลิตทั่วประเทศ**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ ฯ บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.
- เรณู หอมหวล. (2537). **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วีระ พันธุ์สุวรรณ. (2553). “การศึกษาการพัฒนากการทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรในเขตอีสานใต้”. **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2530). **ศิลปหัตถกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนซ์.
- วัฒนา จุฑะวิภาค. (2527). **ช่างทอผ้ามัดหมี่ในหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.